BEWAAR BERCHEM

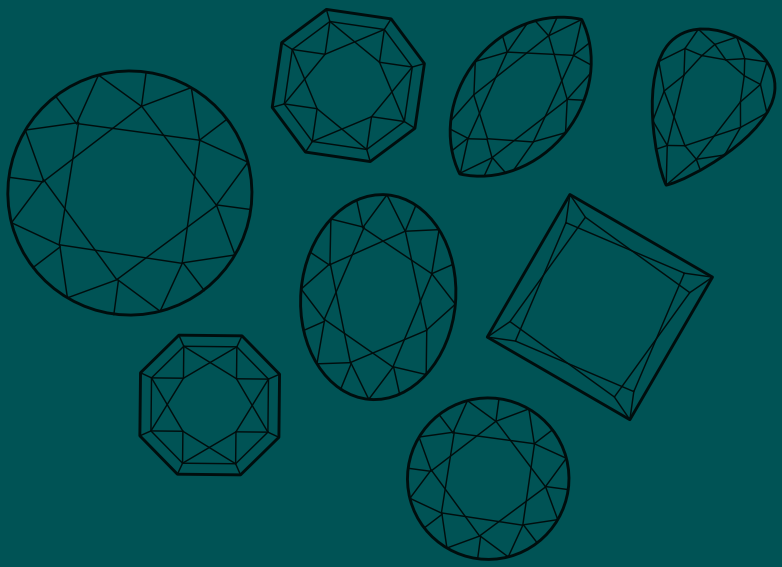

Groenenhoek

VAN PLATTELAND NAAR GROENE WOONWIJK

DIKSMUIDELAAN — GITSCHOTELLEI

Berchem

PRAKTISCHE INFO

Startpunt: kerkplein Pervijzestraat, Berchem
Afstand: 4 kilometer, bestaande uit twee lussen van telkens twee kilometer
Aard van de weg: 100 % verharde wegen en rolstoeltoegankelijk
Bereikbaarheid: de Pervijzestraat is vlot bereikbaar met bussen 51, 52 en 53. Je stapt af aan halte 'Berchem Dianalaan'. De drie bussen vertrekken aan Berchem Station en rijden richting Hove en daarna verder naar Vremde (51) of Duffel (52 en 53).
Meer info: www.delijn.be.

Beste lezer,

Soms loont het de moeite om stil te staan bij het alledaagse. De buurt waar je woont, bijvoorbeeld. Of waar je geregeld achteloos passeert. Misschien denk je wel dat je er niets te zoeken hebt.

Wij vestigen jouw aandacht dan ook graag op de wijk Groenenhoek. Want als je er even bij stilstaat – of nog beter: er eens door wandelt – zal je ontdekken dat Groenenhoek heel wat bijzonders te bieden heeft. Opmerkelijke straten en pleinen, knappe gebouwen, grote en kleine verhalen, herinneringen aan onze gedeelde geschiedenis: wij hebben geprobeerd ze in deze brochure aan jou voor te stellen.

De geschiedenis van Groenenhoek vertelt veel over ons collectief verleden. Op vrij korte tijd evolueerde Groenenhoek van een landelijk gebied met weiden, bossen en boerderijen naar een stedelijke omgeving. Gelukkig heeft men daar vrij goed over nagedacht. Vergeleken met andere stedelijke wijken heeft Groenenhoek daardoor ook vandaag nog vrij veel groen en open ruimte. De beide Wereldoorlogen zijn nog sterk aanwezig in de wijk. Denk maar aan de straten die werden genoemd naar frontgemeenten of het monument ter ere van de slachtoffers van de V-bommen. Op vlak van architectuur vind je op Groenenhoek verschillende knappe gebouwen die werden opgetrokken in de stijl van De Nieuwe Zakelijkheid.

Kortom, naast haar aangename woonomgeving pronkt Groenenhoek ook met een boeiend verleden dat nog zichtbaar aanwezig is. We nodigen je dan ook graag uit om met deze brochure in de hand op verkenning te gaan. We stippelden een wandeling uit van zo'n vier kilometer. De tocht bestaat uit twee lussen. Wie dat wil, kan de wandeling dus halverwege stopzetten. Al nodigen we je in dat geval wel uit om een andere keer het resterende gedeelte van de tocht af te leggen. Want ook dat stukje Groenenhoek is meer dan de moeite waard.

Deze brochure volgt het spoor van de wandeling. Vertrekken doen we op het plein voor de Heilige Sacramentskerk in de Pervijzestraat. Vanaf daar leidt de tocht langs verschillende straten, lanen en pleinen. In deze brochure vertellen we de verhalen en anekdotes waarvan zij getuigen zijn. Ook verschillende zijstraten komen aan bod. We hopen dat we zo de verwondering die de wijk Groenenhoek bij ons oproept, ook bij jou kunnen losmaken.

We wensen je alvast veel wandelplezier.

Start:
Heilig Sacramentskerk, Pervijzestraat

Ooit was Groenenhoek een groen en landelijk gebied. Vanaf 1920 kwam daar echter verandering in. Door de toename van de bevolking in de wijk Sint-Hubertus was er immers nood aan een nieuw woongebied. In de jaren voor 1920 stonden er op Groenenhoek zeven boerderijen met uitgestrekte akkers en weilanden. Ze droegen namen als Kwade Snee, Achterste Boomgaard en Lange Weide. Hun eigenaars waren rijke heren, waarvan sommigen tot de adel behoorden. Op het grondgebied van Berchem hadden zij vanaf de 16de eeuw hun landelijk zomerverblijf. Deze verblijven werden ook wel 'speelhof' of 'hof van plaisantie' genoemd. De meesten lagen langs de zogenaamde nieuwe baan van Antwerpen naar Mechelen.

Monseigneur Crets, de prelaat van de norbertijnenabdij van Averbode, kocht twee hectaren grond van de rijke boer Segers. De prelaat had immers ambitieuze plannen. Hij wilde een abdij en een college stichten op Groenenhoek. De nieuwe parochie zou er alleen maar wel bij varen. Als naam voor de nieuwe parochie koos men Heilig Sacrament.

Niet alle plannen werden ook effectief gerealiseerd. Het college en de abdij zijn er nooit gekomen. De nobertijnen beseften dat het Sint-Stanislascollege te dichtbij lag. Zij kozen uiteindelijk voor Brasschaat om er hun Sint-Michielscollege te realiseren. Een kerk, een pastorie, een gildenhuis en een school kwamen er wel. De school was bij aanvang van het eerste schooljaar nog niet klaar. Daarom stelde boer Segers zijn perenboomgaard gedurende enkele maanden open voor de kleuters. De oorsprong van de Perenboomfeesten moeten we daar zoeken.

De deuren van de Heilige Sacramentskerk werden geopend op 18 mei 1923 (Pinksteren). De kerk had een stalen geraamte en was opgevat als een tijdelijk gebouw. Toch duurde het tot 1960 vooraleer de bouw van de huidige kerk startte. Ook die heet Heilige Sacramentskerk. De bakstenen hallenkerk werd getekend door architect René Van Steenbergen. Tot 1983 deed de eerste kerk nog dienst als turnzaal voor de school. De huidige kerk krijgt over afzienbare tijd een andere bestemming. Wat die wordt is nog niet bepaald. Een rusthuis of een kinderopvang zijn twee van de mogelijke pistes.

De tuinwijk, groen wonen voor arbeiders

De Engelse journalist en filosoof Ebenezer Howard (1850-1928) wilde arbeiders een betere woonomgeving geven dan de industriële metropool. Daarom bedacht hij de 'tuinstad'. Deze steden op het platteland zouden zelfvoorzienend en autonoom zijn. Er werden er slechts enkele gebouwd. Maar de tuinwijk aan de rand van een bestaande stad werd wel vaker gebouwd. En dat gebeurde dus ook op Groenenhoek.

Het was prelaat Crets zelf die de eerste kerk wijdde. Laurentius Fr. Baeyens, de onderpastoor van Sint-Hubertus, werd de eerste pastoor van de Heilige Sacramentskerk. Hij slaagde erin een heel dynamische parochiegemeenschap te creëren. Zijn naam leeft verder in de Pastoor Baeyensstraat op Groenenhoek.

Geluwestraat

Zoals veel straten op Groenenhoek komt ook de naam van deze straat van een West-Vlaamse frontgemeente. Je zou deze plek ook wel de bakermat van Groenenhoek kunnen noemen. Hier stonden enkele belangrijke gebouwen. Op de plek waar in 1987 het huidige parochiecentrum verrees, stond de eerste kerk. Ook de Sint-Theresiaschool (nu Het Hinkelpad) en het klooster van de zusters Apostelinnen lagen in deze straat.

Basisschool Het Hinkelpad is geboren uit meisjesschool Sint-Theresia en jongensschool Sint-Norbertus. De school van de Norbertijnen lag in de Helderstraat. De Sint-Theresiaschool werd uitgebaat door de zusters Apostelinnen die hun klooster hadden om de hoek in de Diksmuidelaan 195. Een standbeeld van de heilige Theresia, boven de ingang, begroet nog elke ochtend de leerlingen.

Helderstraat

Reeds in 1650 was er sprake van een erg kronkelige weg die van de Oude Baan, langs de Troyentenhoflaan en over de Veldekens tot de toenmalige Leemstraat liep. Deze straat heette ooit Hilderstraete en Delderweg en kennen we vandaag als de Helderstraat. Waar die naam vandaan komt, is niet duidelijk.

Turkooisstraat

In deze straat – die naar een edelgesteente is genoemd – vind je de openbare bibliotheek en enkele andere diensten (nummer 18). Voorheen was dit gebouw een stempellokaal.

Tijdens de openingsuren kan je het toilet gebruiken.

Groene weiden worden woongebied

Na de Eerste Wereldoorlog, in 1922, begon men met de grootschalige bouw van woningen op Groenenhoek. Het gebied werd toen ook wel 'De Veldekens' genoemd (en was dus veel groter dan de huidige Veldekens). In deze zone werden dertig tot veertig straten gepland. En niet iedereen was daar even blij mee, getuige dit citaat van Karel Versteylen en Lodewijk Vonck uit 1928:
"Binnen een paar jaar zou er niets meer overblijven van het lieve en schilderachtige buitenlandschap van gans de uitgestrektheid van de gemeente.
De weidse groene velden, de goudgele roggeplekken, de beploegde akkerlanden, de hagen, struiken en bossen worden omgewoeld, hun grond volgepropt met buizen, kabels , riolen, stenen, kasseien en daar, waar onlangs de stilte slechts verbroken werd door het gekweel der vogels of door het ruisen der korenaren en der wirrelende bladeren zal spoedig het lawaai heersen ener rumoerige stad met het getoet harer snelle verkeersmiddelen en het zenuwachtige harer koortsige gejaagdheid."

De nieuwe straten moesten uiteraard ook een naam krijgen. Bij de naamgeving liet de gemeenteraad zich inspireren door drie thema's. Sommige straten werden nooit gerealiseerd en noemen we hier spookstraten.
- De oorlogsgemeenten: 17 straten en 5 spookstraten
De nooit gerealiseerde straten zijn de Poelkapelle-, de Lombardzijde-, de Boesinge- en de Wijtschaetestraat (dorpen aan de IJzer) en de Zemststraat (dorp bij Mechelen).
- De edelgesteenten: 7 straten en 2 spookstraten. Hiervoor kwam de inspiratie van de 'Juwelenstoet' die in de zomer van 1923 door Berchem trok. De meeste wagens waren ontworpen door Jos Ratinckx, tekenleraar en directeur aan de academie van Berchem.
- De Griekse en Romeinse goden: 15 straten

Topaasstraat

Ook deze straat met ovaalvormig plein kreeg de naam van een edelgesteente. Na het Florent Cootmansplein is dit de tweede tuinwijk van Groenenhoek. In de kerstperiode wordt het pleintje mooi verlicht.

Saffierstraat

Deze zeer lange straat loopt van de Antwerpse Ring tot de grens met Mortsel. De laatste huizen van de straat liggen in Mortsel. Aan de bomen in de straat weet je op welk grondgebied je bent: in Berchem staan oude kastanjes, in Mortsel platanen. Ook deze straat draagt de naam van een edelgesteente.

Arbeidersstraat

De arbeiderswoningen waren een deel van de eerste tuinwijk. Vandaag ligt hier het containerpark van Berchem. De straat verbindt de spoorweg Antwerpen-Mechelen-Brussel met de goederenlijn naar het Duitse Mönchengladbach. Die laatste is beter bekend als de IJzeren Rijn. De bouw van de spoorweg tussen Antwerpen en Mechelen in de 19e eeuw zorgde voor een 'spoorbaanpoort'. Door die poort kon men van Oud-Berchem naar de uitgestrekte velden, weiden en bossen van Groenenhoek.

Florent Cootmansplein

Wisselagent Florent Cootmans (Berchem 1853-Berchem 1940) was waarnemend burgemeester en eerste schepen van Berchem. Hij volgde als burgemeester brouwer Frans Van Hombeeck op na diens overlijden in 1907. Cootmans was aanvankelijk niet happig op de burgemeesterssjerp. Maar na een hevige strijd binnen zijn Meetingpartij aanvaardde hij de functie toch. De rust keerde daarna terug. Als burgemeester stimuleerde hij de inwoners om in hun eigen voedsel te voorzien door te tuinieren. Ook riep hij hen op om hun beerputten door de gemeentediensten te laten ruimen. Dat leverde tijdens de Eerste Wereldoorlog de nodige meststoffen op.

Florent Cootmans zette ook in op de bouw van sociale woningen. Nog voor de Eerste Wereldoorlog besliste de gemeente Berchem om een woonwijk te stichten voor arbeiders en lagere bedienden. Deze tuinwijk moest een veel fraaiere aanblik geven dan bepaalde meer sombere wijken in de stad. De leuze luidde: 'Groen, Gezond, Goedkoop'.

Het was Florent Cootmans die het plan realiseerde op het einde van zijn burgemeesterschap. In 1921 sloot hij een contract af met de maatschappij 'De Goedkope Woning van het Arrondissement Antwerpen'. Het doel was de bouw van sociale woningen gronden buiten de wallen. Het plan kreeg de naam 'Berchem Extension'. De gemeente bracht de nodige gronden in. De eerste steen van de wijk rond het Florent Cootmansplein werd in 1921 gelegd op de hoek van het plein en de Groenenhoekstraat. De werken zouden duren tot 1926. De bouw verliep niet van een leien dakje. Op het terrein van het huidige containerpark ontstond geregeld een meer. Van een fatsoenlijke afwatering was in die jaren immers nog geen sprake. De buurt kampte meermaals met slijk en modder en de water- en lichtvoorziening kwam vaak pas na enkele maanden.

De nieuwe tuinwijk combineerde inderdaad een groen karakter met een groot samenhorigheidsgevoel. De meeste inwoners hadden een groentetuintje en hielden kippen en konijnen. Een jaarlijkse Vlaamse kermis zorgde voor leven op straat. Aan kleurrijke activiteiten was dan geen gebrek: paalklimmen (op een paal besmeerd met groene zeep), zaklopen, een 'trotinnettenkoers', loopwedstrijden en 'ajuinzabberen'. Voor die laatste attractie werden ajuinen in een houten wastobbe met water gegooid. De bedoeling was om de ajuinen uit het water te vissen zonder de handen te gebruiken.

Groenenhoekstraat

Deze straat was ooit een deel van de Helderstraat.

Spoorwegstraat

In 1835 werd de spoorweg Antwerpen-Mechelen aangelegd. In 1836 kreeg Berchem een stopplaats in de vorm van een barak aan de Schelpstraat. Later werd de spoorweg verhoogd en kwam er een station aan de Stanleystraat.

De Vlaamse Gemeenschap zorgt hier voor de bouw van 42 sociale huurwoningen.

Op het einde van de Spoorwegstraat leidt een smal tunneltje onder de sporen naar de Veldekens en het stadion van Berchem Sport.

Jan De Graefstraat

Binnenplein

Tijdens de Tweede Wereldoorlog stond hier een post van het afweergeschut om de Duitse V-bommen te onderscheppen.

In de late tweede helft van de 20ste eeuw bouwde men hier drie soorten woningen: sociale woningen, private éengezinswoningen en appartementen. De sociale woningen worden beheerd door De Ideale Woning. Elf appartementen werden gebouwd voor zelfstandig wonende personen met een fysieke handicap. Het gebouw waarin deze appartementen liggen, heeft een buitenlift en wandelgaanderijen.

Ter Nieuwerbrugge

Bikschotelaan
(zijstraat, buiten de route)

Bikschote was een oorlogsgemeente in West-Vlaanderen. Deze zeer lange laan loopt tot aan het Te Boelaerpark in Borgerhout. Vroeger lag op dit gebied een groot korenveld tot aan het vliegveld. Een deel werd opgekocht door CAMO (Société de Construction et Amélioration des Maisons Ouvrières). Die maatschappij bouwde er seriewoningen. Bouwmaatschappij De Ideale Woning legde in dit gebied enkele straten aan: de Haacht-, de Schaffen- en de Hofstadestraat.

De wijk aan het vliegveld werd vroeger 'Siberië' genoemd. Mensen woonden er in afgedankte woonwagens en zelfgemaakte barakken en koten. Het leek alsof ze op het einde van de wereld leefden. De kinderen kenden de grootste armoede. Tot 1923 was hier ook een schapenboer actief.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het gebied opgeëist door de Duitsers. De luchthaven werd gecamoufleerd achter beschilderde panelen met het uitzicht van burgerhuizen. Groene matten op de daken en loodsen moesten een misleidend zicht creëren vanuit de lucht. Ze gaven de indruk van bomen en struikgewas. Vandaag staat voor het luchthavengebouw een standbeeld van luchtvaartpionier Jan Olieslagers (1883-1942). Van op die plek kan je de districten Berchem, Deurne en Brgerhout én de stad Mortsel zien.

Zelfstandig en sociaal wonen

Dankzij de assistentie van Zewopa kunnen enkele personen met een fysieke handicap zelfstandig wonen aan het Binnenplein. Die organisatie staat voor 'zelfstandig wonen voor personen met een fysieke handicap met 24 uur ADL-assistentie'. En ADL betekent 'activiteiten van het dagelijks leven'.
Zewopa
03 218 92 53
administratie@zewopa.be
www.zewopa.be

***De Ideale Woning** verhuurt en verkoopt sociale woningen. Op 20 oktober 1920 werd de organisatie opgericht als de samenwerkende maatschappij "De goedkope woning van het arrondissement Antwerpen". Bij de stichtende leden behoorden onder andere de Belgische Staat, de provincie Antwerpen en de gemeenten Berchem, Borgerhout en Merksem.*
De Ideale Woning
03 320 29 70
info@deidealewoning.be
www.deidealewoning.be

Saffierstraat

Schrijver Ward Ruyslinck (pseudoniem van Raymond De Belser) woonde in nummer 200. In zijn boek 'Stille waters' beschrijft hij de buurt.

Houtemstraat

Ook deze straat werd genoemd naar een frontgemeente in West-Vlaanderen.

De Tweede Wereldoorlog op Groenenhoek

In de nacht van 19 februari 1944 vloog een Duitse Junker Ju-52 laag over Berchem. Plots doemde de toren van de eerste Heilige Sacramentskerk op. De piloot kon de kerk niet meer ontwijken en het vliegtuig stortte neer. Niemand overleefde de klap.

Vanaf 13 oktober 1944 bestookten de Duitsers Antwerpen met hun V-bommen. Op 4 november 1944 viel een V2 in de Saffierstraat. De tol was hoog: er vielen 19 doden en 40 zwaargewonden. Ook de materiële schade was groot: 18 huizen werden vernield en 125 raakten beschadigd.

Bij de bevrijding plunderde de geteisterde bevolking de goederen die door de Duitsers werden achtergelaten. Een kolenopslagplaats nabij de Diksmuidelaan werd opengebroken en leeggehaald. De hele straat kleurde zwart.

Ploegsteertplein

De West-Vlaamse frontgemeente Ploegsteert behoort vandaag tot de provincie Henegouwen.

Op het plein staat een gedenkteken voor de slachtoffers van de V2-bommen die op het einde van de Tweede Wereldoorlog ook in Berchem veel slachtoffers maakten. Voor het monument werd een stuk van een originele V2-bom gebruikt. Een ander deel van de bewuste bom werd naar Buchenwald gebracht. Daar werden de bommen destijds gemaakt.

Langemarkstraat

De ‘kajotters’ hadden vroeger een lokaal in nummer 33 in deze straat, genoemd naar een frontgemeente in West-Vlaanderen. Het Mariabeeld en het KAJ-wapenschild (Kristelijke Arbeidersjongeren) herinneren nog aan die tijd.

In de vroegere Sint-Theresia-meisjesschool huist vandaag steinerschool De Es.

Ramskapellestraat
(zijstraat, buiten de route)

Ook deze straat werd genoemd naar een West-Vlaamse frontgemeente.

Stedelijke Basisschool Het Palet is in 1928 gebouwd in de bouwstijl ‘Nieuwe Zakelijkheid’ door architecten J. De Braey en A. Portielje. De Duitsers eisten het gebouw op in de Tweede Wereldoorlog. Na de oorlog vond men op de muur van de refter schilderingen en spreuken zoals ‘Man muss den Mut haben eine Verantwortung zu tragen’.

Zillebekelaan

Een frontgemeente in West-Vlaanderen gaf haar naam aan deze straat.

Op de plaats waar nu Jeugdcentrum Den Eglantier is, huisde ooit Cinema Luxur.
In 1985 brandde de cinema uit, samen met het aangrenzende en gelijknamige café.

Horecasuggestie: café Luxor
Diksmuidelaan 219, 2600 Antwerpen
03 218 84 17
Geopend van dinsdag tot zaterdag vanaf 9 uur en op zondag en maandag vanaf 10 uur.

Diksmuidelaan

Deze laan werd genoemd naar de West-Vlaamse stad Diksmuide die ook een oorlogsgemeente was.

Vroeger vormde de straat een deel van de Helderstraat, met name tussen de Gitschotellei en de Nieuwe Baan. Die laatste heette toen al Diksmuidelaan. De woningen en winkels in deze winkelstraat werden gebouwd in verschillende stijlen zoals de Nieuwe Zakelijkheid en Art Nouveau. Tot 31 december 1964 reed tram 16 nog door deze straat. Het hoofdhuis van de zusters Apostelinnen is gevestigd op nummer 195. Filmliefhebbers konden vroeger terecht in Cinema Nova op de Diksmuidelaan. In 2002 stortte een sportvliegtuigje neer op deze drukke straat. Beide inzittenden lieten daarbij het leven.

Op het pleintje aan het kruispunt met de Dianalaan staat het kunstwerk 'De acrobaten' van de Brusselse beeldhouwer Tom Frantzen. Het standbeeld kan ook als fontein dienen. Daarom bevindt zich onder de grasmatten een kuip om het water op te vangen. De drie speelse bronzen olifanten beelden een evenwichtsspel uit en verwijzen naar de brand van circus Sarrasani in Berchem in 1932. Zelf zegt de kunstenaar: *"De lichamen en slurven van de olifanten geven drie richtingen aan. De acrobatie toont dat het zware dieren zijn, maar ze voelen zich licht en beleven plezier."*

Eerste Wereldoorlog wordt herdacht in straatnamen

Als je de kaart van Groenenhoek bekijkt, vallen de vele namen van frontgemeenten uit de Eerste Wereldoorlog op. Maar liefst 17 straten kregen de naam van een oorlogsgemeente. De meeste daarvan liggen in West-Vlaanderen.
Dit zijn de 17 gemeenten:
Bikschote – Diksmuide – Geluwe – Haacht – Hofstade – Houtem – Klerken – Kortemark – Langemark – Moorslede – Passendale - Pervijze - Ploegsteert – Ramskapelle – Schaffen – Stuivekenskerke - Zillebeke

ruine dorpskom Pervijze (Diksmuide)

Brand in het circus!

Circus Sarrasani stond opgesteld aan de Sint-Willibrorduskerk in Berchem. Twee politieagenten merkten in de nacht van 12 op 13 januari 1932 brand op in het circus. Brandweerlui van het vrijwilligerskorps van Berchem konden de brand blussen samen met circusbewoners en manschappen van de nabijgelegen geniekazerne. De dierlijke en materiële schade was echter groot. Verschillende van de 22 olifanten werden levend verbrand en een andere olifant verdronk in de vest (stadsgracht). Gelukkig kon men de meeste dieren redden. Bij de brand werden de garderobetent en de zadelmakerij volledig vernield. De schade werd geraamd op 600.000 Duitse mark.

De oorzaak van de brand is nooit bepaald. Hij was te wijten aan onvoorzichtigheid of was aangestoken. Over de mogelijke dader doen verschillende verhalen de ronde. Sommigen denken aan een anti-Duitse actie aangezien Sarrasani een Duits circus was. Een ander verhaal wijst naar de clown van een concurrerend circus. Die zou een klein brandje hebben willen aansteken. Helaas draaide het uit op een catastrofale brand.

Op de stripmuur van tekenaar Philip Paquet in de Uitbreidingstraat in Berchem is dit verhaal verwerkt. Eén van de dode olifanten werd destijds overgebracht naar de Koloniale Hogeschool van België. Dit gebouw is nu een deel van de Universiteit Antwerpen en ligt aan de Middelheimlaan in Antwerpen, vlak over de grens met Berchem. Het imposante art deco-gebouw maakt deel uit van de erfgoedwandeling 'Koninklijk Wandelen in Berchem'. De wandelbrochure van deze wandeling is te verkrijgen bij het districtshuis of in het cultuurcentrum.

Dianalaan

Diana is de Romeinse godin van de vruchtbaarheid, maar ze werd ook vereerd als jacht- en maangodin.

Bekijk zeker de huizen nummers 33 en vooral 35. Zij zijn gebouwd in de Nieuwe Zakelijkheidsstijl. Let op de erkers, de balkons, het metselwerk, de gevelvlakken en de strakke vakverdeling.

De Nieuwe Zakelijkheid: thuis op Groenenhoek

Verschillende gebouwen op Groenenhoek werden gebouwd in de stijl van De Nieuwe Zakelijkheid. Deze stroming ging veel breder dan de architectuur en manifesteerde zich ook in de literatuur, de film, de fotografie en de schilderkunst. De Nieuwe Zakelijkheid ontstond in de jaren '20 van de 20ste eeuw in Duitsland en was nauw verbonden aan het Bauhaus. De stroming was een reactie op het expressionisme. In de architectuur was De Nieuwe Zakelijkheid ook een reactie op de Jugendstil. De architecten binnen deze stroming streefden naar functionaliteit. Overbodige stijlelementen weerden ze uit hun ontwerpen.

Valkenputstraat
(zijstraat, buiten de route)

Op het einde van deze straat, tegen het vliegveld aan, stond vroeger de Grote Valkenputhoeve. Hier werden de valken van de Heren van Berchem afgericht voor de jacht over de landerijen en bossen van Wapenhaghe, Berchembos en Luythaghe. De hoeve werd reeds vermeld in 1557. Omwille van de uitbouw van Antwerpen als militaire vesting werd ze afgebroken. Deze uitbouw werd bij wet vastgelegd op 8 september 1859.

Op de plaats van die grote hoeve bouwde men later het 'Tehuis der Kleinen'. Het gebouw is toegankelijk vanaf de Vosstraat, net over de grens met Borgerhout. Boven de poort zie je een bas-reliëf. Het tehuis ontstond uit de nood aan opvang van ongehuwde moeders en een adoptiedienst voor ongewenste kinderen. Vandaag huist hier De Kleine Vos, een centrum voor kinderzorg en gezinsondersteuning. De Zusters der Kleinen, die het tehuis oprichtten, hebben er nog steeds hun klooster en hoofdhuis.

Lodewijk Van Berckenlaan
(zijstraat, buiten de route)

Bruggeling Lodewijk van Berken was in de 15de eeuw diamantsnijder en uitvinder van het diamant slijpen. Dit gebeurt door het gebruik van een schijf, olijfolie en diamantpoeder.

Een hoeve op Groenenhoek

Ook vandaag staat er nog een oude hoeve op Groenenhoek: het 'Hof Nauwelaerts' of 'Huize Den Groenenhoek'. Het hof draagt de naam van kunstschilder Joris Nauwelaerts, bekend om zijn werk met sterke kleurentoon. Zijn schilderijen werden voornamelijk aangekocht door Noorse en Amerikaanse verzamelaars.

In 1910 gaf de zeer bemiddelde Nauwelaerts zijn vriend beeldhouwer Josué Dupon de opdracht een groot domein te kopen. Dupon was immers een man van de streek terwijl Nauwelaerts dat niet was. Als beloning mocht Dupon een leeuwin met welp beeldhouwen. Het beeld werd geplaatst halverwege de weg tussen het Hof van Nauwelaerts en Dupons woning in de Berchemse Guldenvliesstraat.

In 1911 liet Nauwelaerts door een andere vriend, stadsarchitect Emiel Van Averbeke, een boerderij bouwen. Hij koos voor de stijl die hij kende van de huizen op de schilderijen van Breughel en David Teniers II. Zo verrees een grote hoeve met strooien dak in neo-traditionele stijl. Hier had de eeuwige vrijgezel Nauwelaerts zijn

vervolg op volgende pagina

woonhuis en atelier. En creëerde hij een 'Mekka' voor vele kunstenaars, auteurs en liefhebbers van volkskunde. Iemand schreef ooit:
"Nauwelaerts was niet alleen een kunstenaar met penseel en tekenstift, maar hij beoefent de hoogste vorm van kunst, namelijk de kunst van het leven. Zijn huis was voor velen een gastvrij nest geworden, waar het goed was om binnen te vliegen. Daarbij wist hij zich te omringen met een schat van oudheden, zodat de bezoekers er zich in een poëtische sfeer voelden. Zijn woning lijkt wel een museum."

Om de veertien dagen organiseerde Joris Nauwelaerts een culturele bijeenkomst in zijn woning. Die duurde enkele dagen. Nauwelaerts was een mecenas. Hij betaalde de overnachting van zijn gasten in een hotel. Enkele weken voor het begin van de Tweede Wereldoorlog stierf hij. Zijn domein werd door de Duitsers ingepalmd. Na de oorlog kocht vrederechter Struyf de vervallen hoeve en leefde er met zijn vrouw en elf kinderen. De woning noemde men vanaf dan 'Hof van Struyf' of ook wel verkeerdelijk 'Duivelshof'.

Het huidige domein is opmerkelijk kleiner dan het oorspronkelijke. De stad kocht het gebouw in de jaren '80 en verpachtte het aan een horecabedrijf. Dat gebruikte opnieuw de naam 'Hof van Nauwelaerts'. Nadat die zaak sloot en het gebouw enige tijd leegstond, opende een nieuwe horecazaak de deuren onder de naam 'Jardin Public'. Bij de verbouwing verdween het strooien dak.

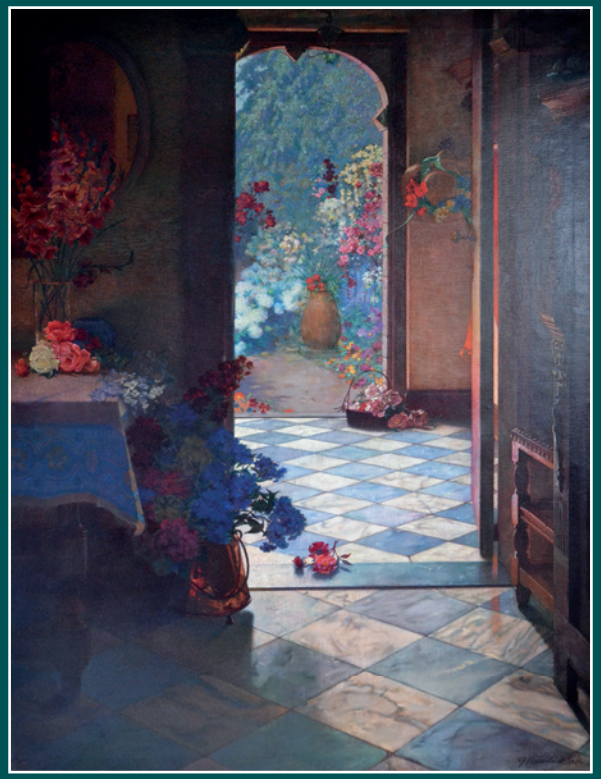

Joris Nauwelaerts
1934

Horecasuggestie: Jardin Public
Lodewijk Van Berckenlaan 146,
2600 Berchem
03 322 65 63, www.jardinpublic.be
Geopend van maandag tot zondag
van 12 tot 21 uur.

Pastoor Baeyensstraat
(buiten de route)

Laurentius Fr. Baeyens (1874-1950) was de eerste pastoor van de Heilige Sacramentsparochie.

Mercuriusstraat
(zijstraat, buiten de route)

Deze straat werd genoemd naar de bode van de Romeinse goden en god van de handel en welsprekendheid. Het huisnummer 6 is de woning van beeldhouwer-'ornamentist' Jan Poels, vader van Albert die eveneens beeldhouwer was. De woning werd ontworpen door architect Edward Van Steenbergen in Nieuwe Zakelijkheidstijl.

Kunstenaars van Groenenhoek

Doorheen de geschiedenis woonden heel wat kunstenaars op Groenenhoek of in de nabije omgeving, zowel op het grondgebied van Berchem als dat van Borgerhout. Anderen drukten dan weer hun stempel op de wijk. Dit zijn er enkele:
Jan De Graef, schilder - Josué Dupon, beeldhouwer - Joris Nauwelaerts, schilder - Jan Poels en Albert Poels, beeldhouwers - Walter Van den Broeck, architect - Edward Van Steenbergen, architect

Apollostraat
(zijstraat, buiten de route)

Ook deze straat is genoemd naar een godheid. Apollo was de Griekse en Romeinse god van orakelen, geneeskunde, poëzie en kunsten.

Gitschotellei

Deze straat heette ooit Leemstraat. In 1920 kreeg ze een nieuwe naam: Bloemistenstraat. Nog geen zeven jaar later werd dat Bloemistenlaan. En omdat de weg leidde naar het buitengoed Gitschotel nam de gemeente Berchem uiteindelijk de naam Gitschotellei over van het Borgerhoutse gedeelte van de straat. Een andere straat in de buurt kreeg de naam Bloemistenstraat toebedeeld. Zeer lang geleden was dit een veldweg die werd vermeld als 'baene van Antwerpen naer de Gitschotel'.

Tussen de Vosstraat, de Valkenputstraat, de Apollostraat en de Gitschotellei lag ooit de woonwijk Gitschotelvelden. Daar stonden ongeveer 450 woningen die eerst in hout werden opgetrokken. Pas later kwamen er stenen woningen. Per vier huizen was er slechts één wateraansluiting en één toilet. Straatnamen waren er niet, maar de wegen werden aangeduid met Romeinse cijfers. Centraal in de wijk lag het centrale punt dat 'De Plak' werd genoemd. Daar vond men de winkels.

Straten met namen van goden

Maar liefst vijftien straten op Groenenhoek kregen de naam van een Griekse of Romeinse god. In de route worden volgende straten beschreven:
Apollostraat – Dianalaan – Euterpestraat – Junostraat – Mercuriusstraat – Minervastraat – Morpheusstraat – Orpheusplein - Thaliastraat

Ook aan de overzijde van de Gitschotellei liggen straten die werden genoemd naar goden. We geven hier een korte verklaring:
Bacchuslaan:
Romeinse God van de wijn
Herculesstraat:
held uit de Griekse Mythologie
Jupiterstraat:
Romeinse oppergod en god van hemel en aarde
Marsstraat:
Romeinse God van de oorlog
Neptunusstraat:
Romeinse God van de zee, de stromen en de bronnen
Saturnusstraat:
Romeinse God van de landbouw en het uitgezaaide graan, en ook een onderwereldgodheid

In de beginjaren van de bebouwing op Groenenhoek lagen er nog geen kasseien op de straten. Een regenbui veranderde de wegen in echte modderpoelen. Veel buurtbewoners die met tram 8 naar de stad gingen, legden de weg van hun huis tot de Gitschotellei af op klompen. In café Langmans ruilden ze de klompen voor hun schoenen die in het café op rekken bewaard werden. Daarvoor betaalden ze 1 frank per week.

Gitschotel, uit 1666, was een afspanning met speeltuin op de weg naar Borsbeek. Veel Antwerpenaars zochten er hun zondagse ontspanning. Ze wandelden naar Gitschotel en genoten er van een boterham met plattekaas. In 1938 werd het gebouw afgebroken. Op het gebouw van Woonzorgcentrum Gitschotelhof (architect J. Stijnen) is een bas-reliëf van Albert Poels te zien. Daarin wordt de 'legende van de Gietschotel' uitgebeeld. De waardin van de herberg zou op een dag geweigerd hebben om nog drank te schenken aan dronken Spaanse soldaten. De heren betaalden hun rekening toch niet. Daarom goot ze vanuit het venster de inhoud van een schotel water uit. De soldaten riepen haar toe 'Gij lelijke gietschotel!' en dropen af. In het bas-reliëf zie je ook het thema 'kindervreugde' (verwijzend naar de vroegere herberg en speeltuin) en de figuur Reinaert de Vos (de Vosstraat ligt om de hoek).

Terug door Dianalaan,
dan naar de Thaliastraat

Thaliastraat

Thalia is de Griekse muze van de toneelkunst en wordt voorgesteld met een masker en een guirlande van klimop. Ze is ook een van de Drie Gratiën.

In deze straat staan enkele gebouwen met een bijzondere architectuur. Nummer 37 is een woonhuis van architect Walter Van den Broeck. 'De Vogelaere' (nummers 13 en 15) is een complex met kantoor en appartementen ontworpen door architect Paul Smekens in de stijl van de Nieuwe Zakelijkheid. Ook huisnummers 22 tot 28 zijn gebouwd in deze stijl.

Morpheusstraat
(zijstraat, buiten de route)

Ook voor deze straatnaam diende de Griekse mythologie als inspiratiebron. Morpheus is de Griekse god van de dromen.

Junostraat

De Romeinse godin Juno was de vrouw van Jupiter. Ze was de godin van het huwelijk en de geboorte.

Op de hoek met de Euterpestraat bevindt zich één van de twee Berchemse politiekantoren. Het andere kantoor staat op de hoek van de Statiestraat en de Victor Jacobslei.

Euterpestraat
(zijstraat, buiten de route)

Euterpe is in de Griekse mythologie de muze van de muziek en de lyrische poëzie. Ze heeft altijd een dubbele fluit in haar handen.

GROENENHOEK in 1948

Diksmuidelaan.

Bikschotelaan.

Florent Cootmansplein.

Ploegsteertplein.

Edelgesteentestraat.

Minervastraat.

Groenenhoekstraat.

Helderstraat.

Thaliastraat.

Markt. ↑

De building van Groenenhoek. →

Orpheusplein

Orpheus was een Griekse dichter uit het mythisch tijdperk.

Op dit plein vind je het stedelijk zwembad van Berchem. Op de buitenmuren van het zwembad vind je enkele muurschilderingen. Straatkunstenaar Yvon Tordoir van street art-collectief Aerosolkings schilderde er onder meer een gigantische potvis. Deze schilderingen maken deel uit van de wandeling 'Street Art Berchem'. De gratis folder met wandelroute vind je in het districtshuis.

Bedrijvigheid in ateliers

Voor de Tweede Wereldoorlog waren in gemeenten als Berchem, Borgerhout en Deurne veel klein diamantbewerking-, naai- en andere ateliers actief. Soms waren ze gevestigd in een gebouwtje in de tuin en werkte er slechts een handvol arbeiders. De faam van Antwerpen als diamantstad maakte de randgemeenten erg interessant als locatie voor de ateliers voor diamantbewerking. De oorlog deed veel ateliers verdwijnen, ook al omdat er verschillende een joodse eigenaar hadden. Na de oorlog verhuisden veel werkplaatsen naar verder gelegen gemeenten waar de werkkrachten goedkoper waren.

Rijdend erfgoed sinds 1873

In de geklasseerde tramloods uit 1912 aan de Diksmuidelaan bevindt zich het Vlaams Tram- en Autobusmuseum. Op een oppervlakte van 4600 m² staan voertuigen van 1873 tot vandaag: elektrische trams, stoomtrams, bussen, de laatste gyrobus ter wereld (een elektrisch aangedreven bus). Op dit ogenblik wordt de loods gerestaureerd en is het museum gesloten. Medio 2018 wil men de deuren weer openzwaaien.

Vlaams Tram- en Autobusmuseum vzw (VlaTAM)
Diksmuidelaan 42, Berchem
03 322 44 62
info@vlatam.be
www.vlatam.be

Minervastraat

Minerva was de Romeinense godin van wijsheid en kennis en de beschermster van kunsten, wetenschap en handwerk. Tussen de Lodewijk Van Berckenlaan en de Pastoor Baeyensstraat was de diamantslijperij van de gebroeders Bierbooms gevestigd. Een gedenkplaat aan huisnummer 46 in de Minervastraat herinnert nog steeds aan hun slijperij 'Lodewijk Van Bercken'.

Diksmuidelaan
(zijstraat, buiten de route)

In 1912 werd de tramloods gebouwd op de plaats waar voorheen de 'Kleine Valkenputhoeve' stond. Dat was een boerderij die hoorde bij het kasteel Ter Nieuwerbrugghe. Dat kasteel was omwald en bezat dreven in alle richtingen. In de nacht van 11 op 12 juli 1940 stortte een Britse Blenheim-bommenwerper neer tegenover de tramloods. Alle inzittenden verloren hierbij het leven. Enkele maanden later, op 3 november 1940, stortte ook een Duits vliegtuig neer vlakbij de Diksmuidelaan, meer bepaald in de Klerkenstraat.

Amethiststraat

Dit is een van de zeven straten die op Groenenhoek naar een edelgesteente werden genoemd.

Granaatstraat

Deze straat werd genoemd naar een edelgesteente.

Pieter Jozef Nauwelaertsstraat

Deze landbouwer was schepen in de 19e eeuw en werd zelfs waarnemend burgemeester.

Let op de woning met huisnummer 19. Architect August Saen loste de insprong van de rooilijn van de straat op een creatieve manier op.

Corneel Van Reethstraat

Joannes Cornelius Van Reeth was schepen in Berchem (18e-19e eeuw) en was zowel bakker als herbergier. In deze straat bouwde men dienstencentrum De Meere.

Jules Bilmeyerstraat

Jules Bilmeyer was schepen, architect en leraar aan de Antwerpse Academie Berchem 4 november 1850 – 13 juni 1920. Hij bouwde de Sint-Antoniuskerk aan de Paardenmarkt en restaureerde de Basiliek van het Heilig Hart in de Merodelei in Berchem.

Net als in de Pieter Jozef Nauwelaertsstraat verwerkte architect August Saen de insprong van de rooilijn in het ontwerp van de woning met huisnummer 20.

Robijnstraat

En ook deze straat kreeg de naam van een edelgesteente.

Wijk vol edelgesteente

Je kan gerust stellen dat de straten rond de Lodewijk Van Berckenlaan ten westen van de Diksmuidelaan een 'edelgesteentewijk' vormen. Zeven straten kregen de naam van een Edelgesteente. En naast de Edelgesteentestraat is er nog de Lodewijk Van Berckenlaan zelf, genoemd naar een diamantsnijder. Amethiststraat – Granaatstraat – Robijnstraat – Saffierstraat – Smaragdstraat – Topaasstraat – Turkooisstraat – Edelgesteentestraat - Lodewijk Van Berckenlaan

Lodewijk Van Berckenlaan
Zie eerder.

Smaragdstraat

Dit is een van de zeven straten die op Groenenhoek naar een edelgesteente werden genoemd.

‘Hof van plaisantie’ en oorlogstoneel

Ooit lag een ‘speelhof’ tussen de Lodewijk Van Berckenlaan, de Edelgesteentestraat, de Smaragdstraat en de Robijnstraat. Hof Ter Nieuwerbrugghe werd reeds vermeld in 1555. Onder de latere eigenaar Nicolas Werbrouck kreeg het hof de naam ‘Het Torenhofje’.

Het werd ooit omschreven als “een schoon hof van plaisantie, met verscheidene schoone zoo boven- als onderkamers, toren, kapel, bloemhof, liggende in zijn muren en omwater, met kasteleinshuis, stalling, remise voor koetsen,… mitsgaders een schoone hoeve, hebbende den vrijdom van accijnse van wijn en bier, gelijk de andere zes hoven onder Berchem gelegen met last onder meer van drie mokens rogge ten tafel van den H. Geest van Berchem”.

Tijdens de onafhankelijkheidsstrijd met Nederland werd Het Torenhofje bezet door de soldaten van Charles Niellon, de aanvoerder van de Belgische vrijwilligers tijdens de Belgische Revolutie. De troepen van Niellon kwamen vanuit Lier en hadden zich in Mortsel-Oude God aangesloten bij die van Mellinet. De Nederlanders beschoten het Torenhofje vanaf de Zurenborghoeve. Vanuit het Torenhofje ging graaf Frederik de Merode op 25 oktober 1830 met een groep van zes verkenners de vijand tegemoet. In de buurt van de Zurenborgdreef werd hij geraakt door een kogel in zijn rechterbil en stortte neer. Men bracht hem naar het Pulhof. Daar stelde dokter Seutin vast dat het been verbrijzeld was en onmiddellijk moest worden geamputeerd. Daarna bracht men de graaf naar Mechelen. Hij zou er kunnen recupereren buiten de gevechtszone. Dat mocht echter niet baten: graaf de Merode overleed in Mechelen op 4 november 1830. Hij was toen 38 jaar jong. Zijn lichaam werd op de begraafplaats van Berchem-Centrum begraven. Om hem te herdenken plaatste men een standbeeld op het Frederik de Merodeplein. In de volksmond wordt het wel eens ‘De drie zatlappen’ genoemd.

Bij de aanleg van de Brialmontgordel (1859-1864) werden de ruïnes van het Torenhofje verwijderd. Deze en andere militaire onteigeningen moesten de verdedigingsgordel rond Antwerpen mogelijk maken.

Edelgesteentestraat
(zijstraat, buiten de route)

De hoekhuizen van het kruispunt Edelgesteentestraat-Robijnstraat-Turkooisstraat waren vroeger winkels. Vandaag zijn het flats voor senioren. Op deze plaats stond ooit een waterpomp.

Turkooisstraat

Geluwestraat

Einde:
Heilig Sacramentskerk, Pervijzestraat

Nog meer mooie stenen

Wil je kennismaken met mineralen, edelstenen en fossielen, breng dan zeker eens een bezoek aan het Mineralogisch Museum in Merksem. Je vindt er stukken waar zelfs grote musea jaloers op zijn. Tijdens de openingsuren kan je meer info over de collectie krijgen. Of je krijgt tips bij het determineren van mineralen, fossielen of edelstenen. Groepen kunnen rondleidingen op weekdagen aanvragen.

Mineralogisch Museum
Academie voor Mineralogie vzw
Frans de l’Arbrelaan 12
2170 MERKSEM
03 658 62 83
info@acam.be
www.acam.be

Openingsuren: elke zaterdag van 13.30 tot 17.30 uur (behalve op feestdagen)
Toegangsprijs: 4 euro (volwassenen) of gratis (kinderen onder 12 jaar in gezinsverband, scholen, houders van een Lerarenkaart)

ROUTE

Tussen haakjes staan de zijstraten die je passeert.

Pervijzestraat (Langemarkstraat, Zillebekelaan)
Geluwestraat (Helderstraat)
Turkooisstraat
Topaasstraat
Saffierstraat (Edelgesteentestraat)
Arbeidersstraat (Woningenstraat)
Florent Cootmansplein
Groenenhoekstraat (Lambert Briesstraat)
Spoorwegstraat
Jan De Graefstraat
Binnenplein
Ter Nieuwerbrugge
Saffierstraat (Bikschotelaan)
Houtemstraat (Kortemarkstraat)
Ploegsteertplein
Langemarkstraat (Ramskapellestraat, Pervijzestraat)
Zillebekelaan
Diksmuidelaan (Passendalestraat)
Dianalaan (Moorsledestraat, Valkenputstraat, Lodewijk Van Berckenlaan, Pastoor Baeyensstraat, Minervastraat, Mercuriusstraat, Thaliastraat)
Gitschotellei
Dianalaan
Thaliastraat (Morpheusstraat)
Junostraat (Euterpestraat)
Orpheusplein
Minervastraat (Diksmuidelaan)
Amethiststraat
Granaatstraat
Pieter Jozef Nauwelaertsstraat
Corneel Van Reethstraat
Jules Bilmeyerstraat (Lodewijk Van Berckenlaan)
Robijnstraat
Smaragdstraat (Edelgesteentestraat)
Turkooisstraat (Topaasstraat, Helderstraat)
Geluwestraat (Zillebekelaan, Langemarkstraat)
Pervijzestraat

COLOFON

Verantwoordelijke uitgever: Ann De Potter, Grotesteenweg 150, 2600 Berchem
Verantwoordelijke schepen: Edwin De Cleyn
Tekst: Guy Saen, met bijdragen van Lieve Tireliren, Mia Verbanck en Alex Elaut
Eindredactie: Matthias Van Milders
Opmaak: Gramma

BRONNEN

Heemkring Berchem vzw
H. Sacramentsparochie
'Berchem in oude prentkaarten' (A. Van Kerckhoven)
'Geschiedenis van Berchem' (Fl. Prims)
'Geschiedenis der gemeente Berchem' (J.B. Stockmans)
'Steegjes en speelhoven "Rijk en Arm" te Berchem' (K. Nicolaï)
'Het Berchem van Weleer' (K. Nicolaï)
'Dorp- en gemeentebestuur van Berchem' (K. Nicolaï)
'De straten van Berchem' (K. Versteylen en L. Vonck)
'Waar is de tijd ? Antwerpen in de 20ste eeuw: Berchem nr 35' (Stadsarchief Antwerpen)
'Merodewandeling' (P. Raats)
'20 wijken, 20 werelden: deel 2' (Gazet van Antwerpen)

FOTO'S

Met bijzondere dank aan Chris Van der Snickt.

Deze brochure is een publicatie van District Berchem

GROENENHOEK

Berchem telt vijf wijken met stuk voor stuk een rijke geschiedenis. Het district werkte van 2013 tot 2018 nauw samen met de Heemkring Berchem om foto's en verhalen van deze wijken te verzamelen en te bundelen in een wandelbrochure.

Met deze brochure kan je zelf op pad om deze buurten beter te leren kennen. Zo zetten we elke wijk in de kijker en leer je de verborgen geschiedenis en verrassende verhalen van deze wijken terwijl je wandelt.

Deze vijf brochures zijn ook gebundeld in de jubileumeditie 'Bewaar Berchem'. Deze, alsook de afzonderlijke brochures, zijn in bibliotheek De Poort in Berchem te verkrijgen.

- Zurenborg 'Wandelen langs villa's en paleizekens'
- Nieuw Kwartier West 'Koninklijk wandelen'
- Oud Berchem 'Op stap met de Maria's'
- Groenenhoek 'Van arbeiderswijk tot groene woonwijk'
- Nieuw Kwartier Oost 'Berchem Buiten De Wallen'

Elke Berchemse buurt ademt geschiedenis, een rijk verleden en een mooie toekomst. Ontdek ze en geniet van je wandeling.

AFSTAND
± 4 km

DUUR
± 3 u

START- & EINDPUNT
Kerkplein,
Pervijzestraat, Berchem